

*Kandemir
M. Sazan' e
I-II, 1974
Orhonlu*

CUMHURİYETİN 50. YILINA

ARMAĞAN

AYRI BASIM

CENGİZ ORHONLU

EDEBİYAT FAKÜLTESİNİN KURULUŞU VE GELİŞMESİ
(1901 - 1933) HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

25 No:qb35
- No:ob35

İstanbul - 1973

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 0635

SINIFLAMA NO.

0635

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİNİN KURULUŞU VE GELİŞMESİ (1901 - 1933) HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

CENGİZ ORHONLU

Türkiye’de batı usulünde bir Üniversitenin kurulması 21 Temmuz 1846 tarihli Maarif Meclisi’nin çıkardığı bir lâyhadan sonra mümkün olmuştur. Buna göre mevcut ve faaliyette bulunan medreselerin yanı sıra kurulacak Üniversitenin temelleri¹ Ayasofya câmii civarındaki arsada atıldı²; inşaat 19 yıl sürdü. Öğretim üyesi ihtiyacı için 1857 de tabiiye ve riyaziye öğrenimi için Fransa’ya-Paris’e- iki öğrenci gönderildi. Aynı zamanda memleketin ilim adamlarına, halka açık serbest konferans şeklinde dersler vermek sureti ile, Darülfünun’un açılmasına karar verildi. 12 Ocak 1865 de Derviş Paşa’nın verdiği fizik dersi ile üniversite öğrenime açıldı. Bunu He-kim-başı Salih Efendi’nin biyoloji, Ahmed Vefik Paşa’nın tarih felsefesi (Hikmet-i tarih) dersleri, daha sonra tecrübî fizik, astronomi ve coğrafya dersleri takip etti. Nâzırların derslerde bulunarak halkın ilgisini arttırma teşebbüslerine rağmen bir müddet sonra medreselilerin aleyhde dedikodularının da tesiri ile rağbetten düşdü. İlk üniversite’nin işgal ettiği binaya Maliye Nezareti taşındığı için Divanyolu’ndaki ahşab bir binaya nakletmek zarureti hâsıl oldu. 1865 de çıkan bir yangında bu bina kitaplığı ve ders araçları ile birlikte yandı. Darülfünun da bir müddet unutuldu³. Bu ilk teşebbüste okutulan dersler arasında hikmet-i tarih ve coğrafya gibi bugün Edebiyat Fakültesinin iki büyük bölümüne âid derslerden olması dolayısı ile Edebiyat Fakültesinin kuruluşu bu tarihe -1865- bağlanabilirse de, burada kuruluş olarak bir fakülteye esas olacak durum olmadığı açıktır.

1868⁴ tarihinde çıkarılmış olan Maarif-i Umûmiye Nizam-nâmesi ile

- 1 — Abdülmecid devrinde başlıyan inşaat için bk. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yayınlayan Ord. Prof. M. Cavid Baysun, Ankara 1953, I, 13-14.
- 2 — Mahmud Cevad İbnü’s-şeyh Nâfi, *Maarif-i umûmiye nezâreti tarihçe-i teşkilât ve icrâatı*, İstanbul 1338, s. 30, 31, 35.
- 3 — Mahmud Cevad, *aynı eser*, s. 78, 79, 81.
- 4 — 24 Cemaziyülevvel 1286.

üniversite ikinci defa tesis edilmeye teşebbüs edildi. Öğretim süresi üç yıl olup Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyaziye diye üç şubeden meydana gelecek olan üniversitenin ismi Darülfünun-ı Osmanî olacaktı. Öğretim dili türkçe olmakla beraber öğretim üyesi yetiştirilinceye kadar yabancı üyeler tarafından Fransızca da yapılacağı kabul edilmiş olup aynı zamanda bir giriş imtihanını kazanmak şartı ile 16 yaşından aşağı olmamak üzere öğrenci kabul edilecekti. Üniversite için, Sultan Mahmud türbesi yanında, bugün de mevcut bir bina, bu gaye için inşa ettirildi. Müdürlüğüne Avrupa'ya bu gaye ile gönderilmiş olan Hoca Tahsin Efendi getirildi. Açılan giriş imtihanını kazanan öğrencilerin çoğunu medreseliler teşkil ettiğinden ve öğrenime başladığı tarihte -Ramazan- cerre çıktıklarından Darülfünun kararlaştırılan tarihte açılmadı. 20 Şubat 1870 de Sadrazam Âlî Paşa'nın da bulunduğu bir törende Maarif Nâzırı Safvet Paşa tarafından açıldı. Halka açık genel konferanslarında verildiği Darülfünun da Cemaleddin Efgânî'nin verdiği bir konferans mutaassıp çevreleri galeyana getirince bu gibi konferanslar yasaklandı. 1871 yılı ortalarında da Üniversite iki yıla yakın bir faaliyetten sonra kapatıldı⁵.

Edebiyât-ı âliye mektebi'nin kuruluşu : Üniversitenin üçüncü kuruluşu ilk ikisinden farklı bir mahiyette olmuştur. 1868 de açılmış olan Mekteb-i sultânî (Galatasaray) ilk mezunlarını 1871 de vermiş olup, başarılı bir eğitim kuruluşu olduğu kabul edilmişti. Memleketde bir üniversite (Darülfünun) kurulmasına çalışan Saffet Paşa tekrar Maarif Nâzırı olmuştu. Bunu gerçekleştirmek için başka bir şekil buldu. Bu da Mekteb-i Sultânî'nin kadrosu içinde lise gibi kısmen Fransa'dan getirilecek öğretim üyeleri ile Fransızca tedris edilecek yüksek öğretim sınıfları tesis etmek şekli idi. Bunun için gerekli ödenek kabul edilmişti. İsteyen öğrenciler de ücretini ödemek şartı ile yatılı olarak bu müessesede kalabilirlerdi. Bunun 1874-75 de Mekâtib-i Âliye-i Sultaniye adı ile ilk sınıfları açıldı. Ertesi yıl Galatasaray'daki binaya olduğu gibi nakledilen Darülfünun 1) İlm-i Hukuk, 2) Ulûm-ı Fünun-ı Riyaziye ve Tabiiye, 3) Edebiyat şubelerine ayrılmış olup, fakülte yerine o zaman mekteb kelimesi kullanılmakta idi. Bu bakımdan Edebiyat Fakültesine temel olan kuruluşun ismi de Edebiyât-ı Âliye Mektebi idi. 25 Ocak 1872 den sonra esasen mevcut olan Mülkî Tıbbiye Mektebi de bu Darülfünun'un içine alındı. Üniversitenin bu devresinde ismi «Darülfünun-ı Sultânî» idi. Bir kısım dersler türkçe bir kısım dersler de fransızca verilmekte idi. Meselâ Edebiyât-ı Âliye Mektebi'nde mantık dersi hem fransızca hem de

5 — Mahmud Cevad, *aynı eser*, 113, 114, 119, 124.

arapça verilmekte idi. Öğrenimi dört yıl olan Darülfünun 1881 e kadar faaliyetinde bulunabilmiş olup, Hukuk ve Mühendislik mektepleri ayrı birer yüksek okul olarak muhafaza edilmiştir. Diğer şubeler arasında en son Edebiyat-ı Âliye Mektebi de kapatılınca, Üniversite'nin bu devresi de sona ermiştir⁶.

Üniversitenin dördüncü defa kuruluşu ve Edebiyat Mekteb-i Âlisinin teşkisi : II. Abdülhamid'in tahta geçişinin 25. yıldönümüne rastlayan bu açılışın tarihi 15 Ağustos 1900 (18 Rebiülahır 1318) dir. Üniversite ve onu teşkil eden mektepler (fakülteler) 15 Ağustos 1900 tarihli bir nizâm-nâmeye göre⁷ 1) Ulûm-ı Âliye ve Diniye, 2) Ulûm-ı Riyâziye ve Tabiiye, 3) Edebiyât şubelerinden mürekkebi idi. Hukuk ve Mülkiye mektepleri de üniversitenin içine alınmıştır. Üniversite'nin bu dönemdeki ismi «Daru'l-funûn-ı şâhâne» idi. *Edebiyat ile fen kısmı demek olan ulûm-ı riyaziye ve tabiiye'nin* öğrenim süresi üç yıldır. Her şubenin birer müdür muavini üç şubenin ise tek bir müdürü⁸ (rektör) vardı; bunu takiben öğrenim üyeleri, memurları ve hademesi üniversitenin kadrosunu tamamlamakta idi.

Edebiyat şubesine ilk olarak 25 öğrencinin alınacağı kararlaştırılmış olup bu mikdar aşılmıyacaktı. Edebiyat şubesinin ders programı şu idi: Hikmet-i nazariye (İlm-i ahvâl-i nefis, mantık, ahlâk, hikmet-i bedâiyî), Osmanlı edebiyatı, Arap ve Fars edebiyatı, Fransız edebiyatı, Osmanlı tarihi, Tarih-i düvel (devletler tarihi), Genel coğrafya, Osmanlı ülkeleri coğrafyası ve ümrânî coğrafya, İlm-i âsâr-ı atika (arkeoloji), terbiye tedris usûlü (pedagoji)⁹. Edebiyat Fakültesi'nin ilk öğretim yılında, yani 1900-1901 ders yılında ikisi gayri müslim olmak üzere 25 öğrenci vardı. Fiilî olarak verilen dersler programa göre eksik olup öğretim üyesinin olmamasından bazı dersler yapılamamakta idi. O zaman mevcut öğretim üyeleri ve okuttukları dersler

6 — Faik Reşid Unat, *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*, Ankara 1964, s. 52-53.

7 — Bu nizâm-nâme için bk. Başbakanlık arşivi, *Nizâmat defteri*, nu. 9, s. 32-37; bu nizâm-nâme *Salnâme-i Maarif-i umumiye*'de (İstanbul 1319, s. 19-23), İkdâm gazetesinde (19 Rebiülahır 1318, nu. 2201) ve ayrıca Esseyid Mehmed Tahir Efendi tarafından *Daru'l-fünûn-ı şâhâne nizâm-nâmesi* (İstanbul 1318, 12 sahife) adı altında zeyli ile birlikte yayınlamıştır.

8 — Daru'l-fünûn müdürü, Maarif nezâretinin yazısı üzerine hükümdarın irâdesi ile tayin olunacaktı (bk. *Daru'l-fünûn-ı şâhâne nizâm-nâmesi*, madde 12).

9 — *Nizâmat defteri*, nu. 9, s. 36.

İslâm ve Osmanlı tarihi : Abdurrahman Şeref Efendi, Osmanlı edebiyatı: Ata Bey, Genel coğrafya : Celâl Bey, İlm-i ahvâl-i nefis : Emrullah Efendi; Fransız edebiyatı: Monsieur Perar, Arab ve Fars edebiyatı : Abdurrahman Süreyya Efendi'ler tarafından okutulmakta idi¹⁰. Fakültenin kayıtlı ilk öğrencileri 1903 yılında mezun olmaya başlamışlardır. Fakülte'de dersler ihtisasa göre ayrılmamış olup, verilen dersleri bütün öğrenciler takip etmek zorunda idiler. Bu derslerin imtihanını veren Edebiyat mezunu olarak tanınlanıyordu. İlk mezunlar 1903 yılında olup 7 kişi mezun olmuştur¹¹. Fakülte içinde ihtisas bölümlerinin ayrılması ancak İttihad ve Terakki hükümetleri zamanında yapılan Daru'l-fünun ıslahatından sonra olmuştur. 1908 yılına kadar Edebiyat Müdürlüğünü Mahmud Zarif Bey yapmıştır¹². 1915 yılına kadar Edebiyat Fakültesinden 289 kişi mezun olmuş olup bunun 143 ü aslen İstanbullu, 95 i Anadolu, 32 si Rumelili, geri kalan 29 kişi de muhtelif menşeli öğrenciler idi¹³.

1912 tarihinde Daru'l-fünun ıslahatı : Üniversite'nin ismi 1908 den sonra «Dârü'l-fünûn-ı Osmanî» olmuştur. Ayrı olarak mevcut bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Tıp Fakültesi adını alarak Darülfünun topluluğuna katılmıştır. Daru'l-fünun bunun dışında Hukuk, Tabiiye ve Riyaziye, Ulûm-ı Diniye ve Edebiye diye üç şubeye daha sahib idi; Edebiyat ile İlâhiyat demek olan Ulûm-ı şeriye şubesinin beraber tutulması manidârdır. Zira bir ta-

10 — *Salnâme-i Maarif-i Umumiye*, s. 74.

11 — Edebiyat Fakültesi'nin ilk mezunlarının isimleri şunlardır: Priştineli Eyub Sabri Efendi, İstanbullu Nazmi, Nuri, Ahmed Süreyya, Lûtfi İhsan ve Mehmed Hakkı Efendiler. Edebiyat Fakültesi'nin ilk mezunu Priştineli Eyub Sabri Efendi'dir.

12 — Onu, Edebiyat ilimleri mektebi (Mekteb-i ulûm-ı edebiye) müdürlüğünde Hayret Efendi, İzmirli İsmail Hakkı (1913-1914), Tekrar Mahmud Zarif Bey (1914-1919) İzzet Bey ve Mahmud Emin (Erişirgil) Beyler takib etmişlerdir (M. Ali Ayni, *Daru'l-fünun Tarihi*, İstanbul 1327, s. 47).

13 — Bu süre içinde Türk fikir ve siyaset alanında rol oynamıştır mümtaz simalar yetiştirmiştir. 1904 (rumî 1320-21) de Zeynelâbidin, 1905 (rumî 1321-22) de İstanbul mektubçusu olan Osman Ergin Bey, 1907 (Rumî 1323-1324) de Edebiyat öğretmeni olup edebiyata dair yazıları ile meşhur olan Süleyman Şevket Bey, 1909 (1325-1326) da Edebiyat Fakültesinde Felsefe bölümü -Mantık- öğretim üyesi Halil Nimetullah ve Halk Edebiyatı ve folklor üzerinde kıymetli eserler yayınlamış olan Halk Edebiyatı mütehasısı Çankırlılı Ahmed Tal'at, 1911 (1327-1328) de tanınmış tarihçi Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Şura-yı devlet azası Halil İbrahim, 1913 (1329-1330) da meşhur edib Ruşen Eşref Ünaydın, 1915 (1331-1332) de coğrafya Prof. Hamid Sadi Selen mezun olmuşlardır.

raftan medreseler halâ faaliyette idiler. Onların dışında ve üniversite camiası içinde yeni bir ilâhiyat kısmı kuruluyordu¹⁴. Bir müddet sonra Edebiyat ve Ulûm-ı Şer'îye şubeleri ayrılarak her iki kısım müstakil oldular. II. Meşrutiyet devrinde yapılan Üniversite ıslahatı Emrullah Efendi'nin gayreti ile olmuştur. 21 Nisan 1912 (4 Cemaziyülevvel 1330) tarihli nizamname'ye¹⁵ göre Darülfünun beş şubeden teşekkül etmiştir: 1) Ulûm-ı şer'îye şubesi, 2) İlm-i hukuk şubesi, 3) Ulûm-ı tabiiye şubesi, 4) Fünun şubesi, 5) Ulûm-ı edebiye şubesi.

Edebiyat Fakültesinde o zaman okutulan dersler ise şunlardan ibaretti¹⁶: Türk edebiyatı, Türk edebiyatı tarihi, Arap edebiyatı, Fars edebiyatı, Felsefe ve felsefe tarihi, Umumî tarih, Osmanlı tarihi, Coğrafya, İktisad ve ilm-i içtimâî, el sine (Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusca). 1913-1918 yılları arasında Darü'l-fünun -bu arada Edebiyat Fakültesi'nin- bir çok noksanları tamamlanarak ihtisaslaşmaya doğru giden bir eğitime başlanmıştır. 1915-1916 ders yılından itibaren Edebiyat Fakültesi de kendi içinde bölümlere ayrılmış olarak öğrencilerini mezun etmeğe başlamıştır. Bu bölümler 1) Tarih ve coğrafya¹⁷, 2) Ulûm-ı içtimâî¹⁸, 3) Edebiyat¹⁹, 4) Felsefe²⁰ den ibaret idi; bunlara fakülte bünyesi içinde bulunan yabancı dil tedrisatı yapan kısım olan 'el sine' (Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusca) da ilâve edilmelidir²¹. Fakat çok az bir müddet sonra, yani I. Dünya savaşının bitiminde Edebiyat Fakültesi'nin dört esas kısma ayrılmış olduğu görülmüştür. Bu uzun müddet devam ederek fakültenin temelini teşkil etmiştir. Bu kısımlar, 1) Edebiyat, 2) Tarih, 3) Felsefe, 4) Coğrafya'dan ibaret idi. İçtimâî ilimler Felsefe'nin içine alınmıştır.

1915 ile 1922 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'nden mezun olanlar bölümlere göre şöyle bir dağılım göstermektedir: Edebiyat 9, Felsefe 20, Tarih 9, Coğrafya 7 öğrenci. Birinci Dünya Savaşı tesirini, savaş yıllarındaki öğrenci azlığından ve bundan dolayı iki yıl -1916 ve 1917- hiç mezun

14 — 1326 salnâmesi, s. 326.

15 — bk. *İstanbul Darü'l-fünûn talimatnâmesi*, İstanbul 1329.

16 — M. Ali Aynî, *aynı eser*, s. 36.

17 — Bu bölümde Umumî Tarih, Osmanlı Tarihi, Siyasî Tarih ve Coğrafya okutuluyordu.

18 — İlm-i içtimâî ve ilm-i mantık okutuluyordu.

19 — Türk edebiyatı, Türk edebiyatı tarihi, garb edebiyatı tarihi, Mehasin, Arab ve Fars edebiyatları.

20 — İlmü'n-nefs, İlm-i mantık ve ahlâk, Felsefe-i ulâ ve Felsefe tarihi, Terbiye.

21 — Mehmed Ali Aynî, *aynı eser*, s. 35, 36.

vermemesinden anlamak kabildir. Bütün darü'l-fünûn'da olduğu gibi fakülte de iki cins öğrenci olduğuna işaret etmek lâzım gelir. Bu da bir aslî öğrenciler bir de dinleyiciler. O devirde hemen hemen öğrenci sayısına yaklaşan bir dinleyici zümresi vardı. 1917-1925 öğretim yıllarında Edebiyat Fakültesi'ne kayd olan öğrencilerin (kız-erkek) ve dinleyicileri yıllara göre sıralanışı şöyledir :

Yıl	Kız	Erkek	Toplam	Dinleyici	Mezun
1917-1918	—	9	29	—	—
1918-1919	5	23	51	15	12
1919-1920	11	60	98	27	8
1920-1921	12	31	118	47	3
1921-1922	13	29	125	61	2
1922-1923	19	81	196	71	13
1923-1924	22	57	226	226(91)	10
1924-1925			440		11
1925-1926			249		6

Bu arada Darülfünun'da olduğu gibi Edebiyat Fakültesinde de ikili bir öğretim takip ediliyordu. Bu ikili öğretim kız ve erkek öğrencilerin ayrı ayrı ders görmeleri şeklinde idi. Diğer bir ifade ile bir öğretim üyesi dersini erkek öğrencilerine verdikten sonra aynı sınıfta kız öğrencilerine tekrar etmesidir. Muamele evrakı arasında geçen kız darü'l-fünûn'u ayrı bir teşkilât ve kuruluş olmayıp kızların aynı hocalardan ayrı ders görmesi ve onlara âid kayıtların da idare tarafından bir defterde toplanmasından ibarettir. Edebiyat Fakültesi I. Dünya Savaşı sırasında kız öğrenci kabul etmiş ve fakülteden ilk mezun olan kız öğrenci de 1919-1920 yılında Coğrafya bölümünden mezun olan Şukûfe Nihal hanım'dır. Edebiyat Fakültesinin bölümlere ve kız ve erkek mezunlara göre 1915 ile 1933 arasında şöyle bir dağılım ve gittikçe artış göstermektedir :

Ders yılı	Edebiyat	Felsefe	Tarih	Coğrafya	Toplam	m e z u n	
						kız	erkek
1915-1916	1	4	2	—	7	—	7
1916-1917							
1917-1918							
1918-1919	2	5	2	3	12 ²²		
1919-1920	1	5	1	1	8 ²³	1	7
1920-1921	—	2	1	—	3		
1921-1922	—	1	—	1	2	1	1
1922-1923	5	3	3	2	13 ²⁴	1	12
1923-1924	1	5	1	3	10 ²⁵	3	7
1924-1925	6	4	1	—	11	6	5
1925-1926	—	—	6	—	6	2	4
1926-1927	1	7	5	1	14 ²⁶	5	9
1927-1928	8	12	10	14	44 ²⁷	14	30
1928-1929	4	7	4	4	19 ²⁸	4	15
1929-1930	6	17	6	3	32 ²⁹	12	30
1930-1931	7	11	2	6	26	10	16
1931-1932	6	9	3	11	29 ³⁰	15	14
1932-1933	6	11	12	13	42	30	12
1933-1934	—	—	5	—	5	3	2
Toplam	54	103	64	62	283		

22 — Prof. Mükrimin Halil, Ahmed Said, Ağâh Sırrı Levent (Edebiyat).

23 — Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ve Ahmed Hikmet (Felsefe) bu yıl mezun olmuşlardır.

24 — Edebiyata dair eserleri olan Mustafa Nihad Özön(?)

25 — Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (Felsefe), Ahmed (Edebiyat) Cafferoglu(?).

26 — Bakü Üniversitesi öğretim üyesi Âbid Efendi, Lehistan'da üniversitede çalışan Dr. Abdullah Zihni Soysal, Ömer Lûtfi Barkan (Felsefe).

27 — Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat (Tarih), Prof. Dr. Muzaffer Şerif Başoğlu (Felsefe-Psikoloji), Prof. Dr. Ali Tanoğlu (Coğrafya, Prof. Dr. Besim Darkot, Prof. Dr. Ahmed Ardel (Coğrafya).

28 — Çin Üniversitesinde öğretim üyesi Celâleddin (Tarih), Amerika'da bir üniversitede bulunan Kamer Hanım (Tarih).

29 — Nureddin Şazi (Felsefe) ve Coğrafya asistanı Nezihe hanım.

30 — Prof. Selmin Evrim Hanım (Terbiye), Tarih asistanı Reşad Bey.

Yukarıda görüldüğü gibi I. Dünya Savaşının en hareketli devresine isabet ettiği için 1916-1918 yıllarına rastlayan iki yıl Fakülte mezun vermemiştir. Kız öğrencilerin gittikçe artan bir tempo ile sayıları artmakta ve 1930 lardan sonra sayılarının erkek öğrenci sayısını geçmeğe başladığı görülmektedir. Bu devre içinde öğrencilerin Psikoloji, İctimaiyat, Mantık ve Felsefe bölümlerini de içine alan Felsefe bölümüne daha rağbet ettikleri de dikkati çeken hususlardandır. Bu devre içinde yabancı uyruklu 11 öğrenci mezun olmuştur. Dokuz tanesi Türk asıllı, biri Ukraynalı, biri Çin'lidir.

Bu devrede yetmiş ihtisas sahibi öğretim üyesi bulunmadığı için bu hususta memleketin bilgili fikir adamlarından³¹ ve batı ülkelerinde okumuş kıymetli gençlerden faydalanma yolu takib edilmiştir³². Aynı zamanda Almanya ile olan dostluk ve ittifaktan Fakültelerin öğretim kadrosunu tamamlamak hususunda da yararlanılmıştır. Edebiyat Fakültesi'nin öğretim kadrosuna bazı Alman ilim adamları katılmış olup -1915- bunlar 1918 yılına kadar faaliyette bulunmuşlardır; bunlar arasında Mezсарos, R. Hartman, Eckard Unger (1885-1966) gibi tanınmış isimler vardı³³.

Edebiyat Fakültesi -İstanbul Üniversitesi gibi- Birinci Dünya Savaşı sırasında dağınık olarak muhtelif binalarda tedrisatta bulunmuştur. Teşkilâtı geniş olan Tıp Fakültesi Haydarpaşa'da -Bugün aynı isimli lisenin bulunduğu bina- tedrisatta bulunuyorken Edebiyat Fakültesi Zeyneb Hanım konağına taşınmıştı. Öğrencilerinin çoğu cephede olduğu için bir çok ders-hanelerde dersler yapılamamakta ya da az bir öğrenci ile yapılabilmekte idi. Fakat öğretim kadrosu ile memur kadrosu öğrenci sayısına göre hayli kabarıktı. O zaman Fakülte meclisinde zikredilen sekiz yabancı öğretim üyesi ile birlikte aralarında Halit Z. Uşaklıgil, Fuat Köprülü, Necmeddin Sadık, Hüseyin Dâniş, Ali Ekrem, Cenab Şehabeddin, Ziya Gökalp, Ali Muzaffer gibi tanınmış kimselerin de bulunduğu 30-40 arasında bir öğretim üyesi vardı³⁴.

31 — Halit Ziya Uşaklıgil, 'Garb edebiyatı müderrisliği'ne tayin edilmişti (1909); aynı zamanda estetik (hikmet-i bedâyi) dersini de okutuyordu (Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk yıl*, İstanbul 1969, 605-607).

32 — Meselâ Amerika'da Colombia Üniversitesi'nde doktora yapmış bulunan Ahmed Emin Yalman Sosyoloji dersi için Ziya Gökalp'in yanına verilmiş, aynı zamanda Mülkiye mektebinde okutulan İstatistik dersi için de yardımcı tayin edilmişti (Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul 1970, c. I, 210, 211).

33 — Mehmed Ali Aynî, *aynı eser*, 49, 51.

34 — Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1965², 399-402.

Yandaki tabloda Edebiyat Fakültesinin 1917-1925 yılları arasındaki öğretim üyesi kadrosunu göstermektedir. Görüldüğü gibi savaş yıllarında fakültenin öğretim kadrosu gerçekten de o devir için çok kalabalık bir yekûn teşkil etmektedir. Yabancı öğretim üyesinin sayısı da 9

Ders yılı	Müdrerris	Müdrerris muavini ve muallim		yabancı müdrerris
		toplam		
1917-1918	32	28	60	9
1918-1919	32	28	60	9
1919-1920	17	13	30	
1920-1921	16	12	28	
1921-1922	16	13	29	
1922-1923	12	15	27	
1923-1924	16	12	28	
1924-1925	25	2	27	5
1931-1932	14	12	26	

olup bunun sekizi Alman asıllı öğretim üyesidir. Savaş sona erdiğinde bunlar derhal memleketi terketmişler. Daha sonra beş kadar yabancı öğretim üyesi fakülte eğitim kadrosunda yer almış olup, bunların çoğunluğu Fransız asıllıdır. Bunlar arasında meşhur sanat tarihçisi Albert Gabriel zikredilmelidir. Keza Türk öğretim üyeleri sayısında 1919 dan itibaren görülen azalma o tarihlerde üniversite ve dolayısı ile fakülte içinde kaliteli öğretim üyesi yetiştirmek hususunda yapılmış olan ıslâhat sonucunda olmuştur. Bunda Birinci Dünya Savaşını idare etmiş olan İttihat ve Terakki Partisini desteklemiş ve onun fikriyatını yapmış Ziya Gökalp gibi öğretim üyelerinin, fakülleden ayrılmış bulunmalarının da rolü olmuştur.

1922-23 ders yıllarında Edebiyat Fakültesinin kız-erkek ayırımına ve bölümlere göre yeni kayd olunmuş ve aynı yıl mezun olmuş olan öğrencilerinin dağılımı aşağıda gösterilmiştir :

Yeni kayd olunmuş öğrenciler

	erkek		kız		mezun
	aslı	dinleyici	aslı	dinleyici	
Felsefe	42		23		3
Edebiyat	38		15		5
Tarih	26		19		3
Coğrafya	10		6		2
	116	74	63	33	13

1917-1926 yılları arasında Fakülteye yeni kayd olunan öğrenci ile her yıl fakültenin sabit olduğu öğrencilerinin toplamı aşağıda gösterilmiştir :

	Yeni yazılan öğrenci		Toplam öğrenci	Dinleyici
	kız	erkek		
1917-1918	—	9	29	—
1918-1919	5	23	51	15
1919-1920	11	60	98	27
1920-1921	12	31	118	47
1921-1922	13	29	125	61
1922-1923	19	81	196	71
1923-1924	22	57	226*	91 * (85 kız, 14 erkek)
1924-1925			440	
1925-1926			349	

Yukardaki tablodan anlaşıldığı gibi Birinci Dünya Savaşı sona ererken Fakültenin yeni kaydolmuşlar ile toplam öğrenci sayısı 29 iken savaş bittikten sonra yavaş yavaş artmağa başlamıştır. Özellikle millî mücadele sona erip Türkiye kurulduktan sonra artış nisbeti daha fazla olmuştur.

Edebiyat Fakültesi Birinci Dünya Savaşı içinde bir takım ıslâhata daha uğramıştır. Bu gayet tabii üniversitenin uğradığı ıslâhat arasında olmuştur; yoksa yalnız Edebiyat Fakültesini hedef tutmamıştır. Meselâ 12 Kasım 1916 da yeni bir nizam-nâme kaleme alınmıştır. Keza, bunu 10 Ekim 1919 daki diğer bir nizam-nâme daha takip etmiştir³⁵. Bu sonuncu da Darülfünunun müderris ve muallimlerinin imtihan hakkının müderris meclisi ile Darülfünun divanına verilmesi suretinde 20 Ağustos 1921 de tadil edilmiştir³⁶. Görüldüğü üzere Üniversite'nin ıslâhı mes'alesi mütareke devrinde Hürriyet ve İtilâf hükümetleri tarafından ele alınmıştır. Bu sonuca ulaşabilmek için her fakültede ıslâhat mes'alesi için bir komisyon teşkil edilmişti. Edebiyat Fakültesi'nde bu hey'eti Naim, Ali Ekrem, Rıza Tefik, Ahmed Refik ve Faik Sabri Beyler teşkil ediyorlardı. Maarif Nâzırı Ali Kemal ile komisyon üyelerinin yaptıkları bir toplantıda fakültede okutulacak dersler ile öğretim üyeleri tesbit edilmiştir. Bütün yaz boyunca devam eden komisyonlar «Da-

35 — Mehmed Ali Aynî, *aynı eser*, s. 52, 53.

36 — *Mekâtib dosyası*, Bâb-ı âli Meclis-i mahsûs, 112.

rüfünûn-ı Osmanî nizamnâmesi»ni vücuda getirmişlerdi. Yayınlandığı (10 Ekim 1919) tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu nizamnâme 1919-1920 ders yılında uygulanmıştır. Okutulacak dersler : Türk, Arap, Fars ve batı edebiyatları tarihleri, tetkik-i mütûn-ı arabiye, edebî nazariyeler, mantık, ahlâk, terbiye, ruhiyat, ve içtimaiyat, felsefe tarihi, İslâm felsefesi, tabii coğrafya, beşerî ve iktisadî coğrafya, İslâm memleketleri coğrafyası, kıtalar coğrafyası, son asırlarda Avrupa ve Osmanlı devleti tarihi, Eski doğu kavimleri, Ortaçağ'da doğu kavimleri tarihi, Osmanlı tarihi, Türk Dili tarihi³⁷. O zaman teşkilâtı tamamlanan ve ıslâh olunan yalnız Edebiyat Fakültesi olmakla beraber Üniversitede bir kısım dersler hâlâ lise derecesinde olup bir kısım derslerin verilmiş tarzı hiç te müesseseye uygun ve lâyük derecede değil idi. Bazı dersler yetmişmiş öğretim üyesi olmadığından yapılamamakta idi; meselâ Edebiyat Fakültesi'nde tesis edilmiş olan Türk Güzel Sanatlar Tarihi dersi bu yüzden lâğvedilmişti³⁸.

1922-1923 ders yılında Edebiyat Fakültesi'nin dört esas bölümünde okunan dersler ve okutan öğretim üyeleri aşağıda gösterilmiştir :

T a r i h : Siyasî Tarih (Ali Reşad; 1924-25 ders yılında Behçet), Osmanlı devleti ile Avrupa münâsebâtı tarihi (Ali Muzaffer; evvelce Ali Kemal okuttu), Osmanlı tarihi (Ahmed Refik), İslâm tarihi (Şemseddin Günaltay), Ortaçağ'da İslâm kavimleri tarihi (Behçet Bey), Doğu kavimleri tarihi (Avram Galanti), Eski Yunan ve Roma tarihi (Fazıl Nazmi), Türk tarihi (Necib Asım)³⁹.

C o ğ r a f y a : Tabii (ve mevziî) coğrafya (İbrahim Hakkı), Türk ve İslâm kıt'aları coğrafyası (Sadi), Beşerî coğrafya (Ali Macid), İktisadî coğrafya (Ali Macid)⁴⁰.

E d e b i y a t : Türk edebiyatı tarihi (Yahya Kemal; evvelce Cenab Şehabeddin; Köprülü Fuad), Batı edebiyatı tarihi (Şerif, evvelce Yahya Kemal)⁴¹, İran edebiyatı tarihi (Veled Çelebi; evvelce Hüseyin Dâniş), Metin

37 — *Mekâtib dosyası*.

38 — Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele başlarken*, I, 68-69.

39 — 1924-25 ders yılında Grek ve Roma tarihi (F. Nazmi), Tarih (A. Muzaffer), Orta çağ tarihi (Behçet), Eski doğu kavimleri tarihi (A. Galanti), Siyasî tarih (Behçet), İslâm tarihi (M. Şemseddin), Türkiye tarihi (A. Refik) dersleri okutuluyordu.

40 — 1924-25 ders yılında Etnik coğrafya (Ali Macid), Fizikî ve biyolojik coğrafya (İ. Hakkı) ve Coğrafya (Sadi) adlı dersler okutuluyordu.

41 — Barsamyan'ın verdiği İngiliz edebiyatı dersi Batı edebiyatı ile birleştirilmişti.

şerhi (Ferid, daha sonra Ali Ekrem), Türk dili (Necib Asım), Arab edebiyatı tarihi (Şevket), Fransız edebiyatı tarihi (Şerif Bey), Alman edebiyatı (Cemil)⁴².

Felsefe : Mabadü't-tabiiye (Nazmi, evvelce Rıza Tevfik), Bediiyat (İ. Hakkı), İslâm felsefesi (İzmirli İsmail Hakkı), Tecrübî ruhiyat (Ali Haydar), Terbiye (İsmail Hakkı), Felsefe tarihi (Mehmed Emin), Ruhیات (Mustafa Şekib Tunç), İctimaiyat (Necmeddin Sadık), Ahlâk (Mehmed İzzet), Mantık (Ahmed Naim; 1924-25 de Nimet), 1924-1925 ders yılında Metafizik adlı ders konmuş olup, bunu A. Naim okutuyordu⁴³.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Üniversite işi daha esaslı bir şekilde ele alındı. Müesseseye genişleme imkânı sağlandı. 1 Nisan 1924 tarihli kanuna dayanılarak düzenlenen ve bakanlar kurulunca tasdik edilen 21 Nisan 1924 tarihli talimat-nâme'nin şekil ve esasları Darülfünun'un 1933 de lâğvedilmesine kadar müessesenin nizamını teşkil etmiştir⁴⁴.

1924 den itibaren bu arada meşhur Sanat Tarihi mütehasısı A. Gabriel'in konferans şeklinde dersler verdiği Fakülte de yaz aylarında vermek üzere bir seri konferanslar tertib edildiğine işaret edilmelidir.

28-30/VII/1929 tarihinde Fakülte de «aslî» kürsülerle kürsülerin dışındaki dersler tespit edilmiştir. Buna göre 3 ü Edebiyat, 3 ü Tarih, 3 ü Felsefe, 2 si coğrafya olmak üzere 11 kürsü bulunuyordu.

Edebiyat : Türk edebiyatı tarihi, Batı edebiyatı tarihi, Doğu edebiyatı tarihi (İran).

Felsefe : Felsefe tarihi, Ruhیات, İctimaiyat kürsüleri. Bunların dışında ders olarak İslâm felsefesi, Terbiye ve ahlâk dersleri de Felsefe bölümü programında yer almıştır.

Tarih : Türkiye tarihi, Çağdaş (Asr-ı hazır) tarihi.

Coğrafya : Tarihî coğrafya, Beşerî coğrafya.

Kürsülerin dışında olmak üzere şu dersler okutulmakta idi: Arap edebiyatı tarihi, Metinler şerhi, Türk dili tarihi, Mabadü'ttabia, Mantık, Eftaliyat, Türk tarihi, Avrupa-Türkiye münâsebâtı tarihi⁴⁵.

42 — 1924-25 ders yılında Edebiyat gurubunda Türk edebiyatı tarihi (Köprülü-zâde Fuad), Türk filolojisi (N. Asım), Arab edebiyatı tarihi (İ. Saib), Alman edebiyatı (İ. Cemil), Batı edebiyatı tarihi (Şerif) dersleri okutuluyordu (Üniversite de Stamboul, 1924-25, s. 6).

43 — 1924-25 ders yılında felsefe gurubunda tecrübî ruhiyat ve Mabadut-tabiiye dersinin verilmediği anlaşılıyor.

44 — Mehmed Ali Aynî, *aynı eser*, 58-67; *Düstur*, 3. tertib (1931), s. 1098-1107.

45 — Mülga *Darülfünun 1933 yılına kadar fakülte meclis zabıtalari*, s. 10, 11.

Bu arada fakülte mecmuası yeniden ele alınmış ve ancak aktualite bakımından tercüme ve orijinal araştırmalar, tenkidler ve bibliyoğrafya yazılarının yayınlanması tesbit edilmiştir. 1929 da Mabadü't-tabiiye, Eski Çağ, Mantık, Metinler şerhi derslerinin ilgili bölüm dersleriyle birleştirilip, Türkiye ve Avrupa münâsebetleri dersleri de kaldırılmıştır⁴⁶.

1931 de Fakültede okutulan dersler aslı ve ihtisas dersi diye şöyle bir dağılım gösteriyordu :

Edebiyat bölümü : Aslı dersleri : Türk edebiyatı tarihi, Batı edebiyatı ihtisas dersleri : Metinler şerhi, İran edebiyatı tarihi, Arap edebiyatı tarihi, Türk dili tarihi.

Felsefe bölümü : Aslı dersleri : Felsefe tarihi, terbiye, içtimaiyat, ruhiyat. İhtisas dersleri : Metafizik, mantık, ahlâk, islâm felsefesi.

Tarih bölümü : Aslı dersleri : Orta Çağ tarihi, Yeni çağ tarihi, Son çağ tarihi, Türk tarihi. İhtisas dersleri : Eski çağlarda doğu tarihi, Yunan ve Roma tarihi, Avrupa-Türkiye münasebetleri tarihi.

Coğrafya bölümü : Aslı dersler : Tabii coğrafya, beşerî ve iktisadî coğrafya, mevzî ve Türkiye coğrafyası⁴⁷.

Fakültenin öğretim kadrosu da şunlardan ibarettir: Naim Bey, İsmail Hakkı Bey, Fuat Bey, İzmirli İ. Hakkı, Şerif, Muzaffer, Ali Ekrem, A. Galanti, Ferit, Behçet, Nimet, Macit, Fazıl Nazmi, Ahmed Refik, Şekip, Sadi, Hakkı, Hamit, Z. Velidi, Orhan, Ahmed⁴⁸.

İstanbul Üniversitesi tedarik ve imtihanlar talimatnamesine göre fakülte ilmi mesâi ve tedrisat bakımından 4 zümreye ayrılmıştı. Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Felsefe.

Felsefe zümresinin dersleri :

— Terbiye, içtimaiyet ve ahlâk, felsefe tarihi, ruhiyat, mabadü't-tabiiye mantık, islâm felsefesi, dinler tarihi.

Tarih zümresinin dersleri :

— Eski Doğu tarihi, Yunan ve Roma tarihi, Orta çağlar tarihi, Yeni zamanlar tarihi, Son zamanlar tarihi, Türk tarihi, Türkiye tarihi, Sanat tarihi ve arkeoloji (konferans).

Edebiyat zümresinin dersleri :

— Türk edebiyatı tarihi, batı edebiyatı tarihi, İran edebiyatı tarihi, Arap edebiyatı tarihi, metinler şerhi, Türk dili tarihi, Umumî lisanîyet.

Coğrafya zümresi dersleri :

46 — *Mülga Darülfünun 1933 yılı kadar fakülte meclis zabıtalari*, s. 25.

47 — *1933 yılına kadar fakülte meclis zabıtalari*, s. 56, 57.

48 — *1933 yılına kadar fakülte meclis zabıtalari*, s. 55, 56.

— Tabîî coğrafya, beşerî ve iktisadî coğrafya, Türkiye coğrafyası, mevzîî coğrafya⁴⁹.

1933 Üniversite ıslâhatı :

Dârülfünun-ı Osmanî lâğvedilerek 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 numaralı *kanunun hükmüne uyularak* 1 Ağustos 1933 den itibaren yeniden kurulmuştur⁵⁰. İstanbul Üniversitesi olmuştur. Bugüne cari olan idare ve yönetim tesis edilmiştir. Islâhattan evvel Edebiyat Fakültesi kadrosunda 14 müderris, 4 muallim, 6 asistan bulunmakta idi⁵¹. Üniversite ıslâhatından sonra okutulan derslerin bazıı kaldırılmış bazı yetersiz görülen öğretim üyelerinin işlerine nihayet verilmiştir. Islâhattan sonra öğretim kadrosu 6 profesör, 6 aday profesör, 4 muallim, 5 yabancı profesörden teşekkül etmiştir⁵².

Sonuç : bugünkü ders programı ile kuruluştan itibaren okutulan ders programları tetkik edildiği zaman, bazı farklar görülmektedir. Bu farklar hem bazı ilim dallarının tabi oldukları ana bölümden ayrılarak tamamen müstakil bölümler haline gelmesi şeklinde olmuştur. Meselâ, evvelce Felsefe bölümüne tabi birer ders mahiyetinde olan, Eğitim Bilimleri (Pedagoji) Psikoloji (ruhiyat), içtimaiyat (sosyoloji), Edebiyat bölümü içinde mütalea edilen Arap ve Fars edebiyatları ayrı birer bölüm teşkil etmişlerdir. Keza o zaman olmayan Sanat tarihi bugün mühim ve teşkilâtli bir bölüm olduğu gibi sosyal antropoloji tamamen yeni teşkil edilmiş bir kürsüdür. Tarih ve Coğrafya bölümleri dersleri çağdaş ilim telâkkisine göre teşkil edilmiş olup, 1933 de önceki memleketlere tahsis olunmuş bir tarih ve coğrafya tedrisatı tamamen kalkmıştır. Batı dilleri bölümlerinin her biri -Fransız, Alman, İngiliz- müstakil ve yeterli bir durumdadırlar. Bu kabilen henüz bir gelişme göstermemesine rağmen İtalyan dili, Pakistan dil ve kültürüne aid kuruluşların olduğuna da işaret edilmelidir. Fakat bugün mevcut olmayan o zaman verilmiş bazı konular vardır ki bunların gelişmemiş olması ve lâğv edilmeleri Türk kültürü için büyük bir kayıp teşkil etmiştir. Bunlar Birinci Dünya Savaşı sırasında tedris edildiğini bildiğimiz bir etnoğrafya ve folklor kürsüsü ile Hilmi Ziya Ülken Bey'in okuttuğu «Türk medeniyeti tarihi» dersinin artık mevcut olmayışdır.

49 — *Aynı eser.* s. 70, 7.

50 — Yeniden teşkil edilecek Üniversite için İsviçreli Prof. Albert Malche mevcut üniversitenin durumu hakkında bir müddet tetkikat yaptıktan sonra 29 Mayıs 1932 de bir rapor hazırlamıştır (*Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de üniversitelerin gelişmesi*, derleyen Dr. E. Hırş, İstanbul 1950, I, s. 299-295). Üniversitenin ıslahatına bundan sonra geçilmiştir.

51 — *Dünya üniversiteleri ve Türkiye'de üniversitelerin gelişmesi*, I, 235.

52 — *Üniversite Nizam defteri*, 1933-1970.